

DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2020.v462.00>

ZMIANA SPOŁECZNA – RÓŻNORODNOŚĆ PODEJŚĆ, PROBLEMÓW I PERSPEKTYW BADAWCZYCH. WPROWADZENIE

Zmiana społeczna, rozumiana jako niecykliczna przemiana instytucji, norm, kultury, czy też struktury społecznej, przebiega zazwyczaj rewolucyjnie i implikuje przemianę relacji między jednostkami i grupami, prowadząc do przeobrażeń dotychczasowych sposobów myślenia i działania (por. Horonziak 2014). W takim rozumieniu zmiana społeczna jest pojęciem szerszym od rozwoju społecznego, którego charakter określa ewolucyjność, ukierunkowanie zmian i wzrost określonych cech (Sztompka 2005). W najczęściej spotykanych ujęciach, zmiana społeczna definiowana jest jako wszelka istotna zmiana struktur społecznych, norm i zwyczajów, instytucji społecznych, ról społecznych, a także wartości wyznaczających ludzkie działania, plany życiowe i światopoglądy (por. Sztompka 2005, s. 24). Zmianę społeczną można więc widzieć z jednej strony – uwzględniając czynnik czasowy – jako różnicę między stanem systemu społecznego, organizacji, grupy społecznej w jednym momencie i stanem tego samego systemu w innym momencie (Sztompka 2005), z drugiej zaś jako przemianę zasadniczych struktur grupy społecznej albo wzorów interakcji w społeczeństwie, dającą początek nowym formom porządku społecznego (Giddens 2004).

Problematyka zmiany społecznej znajduje się wśród zagadnień stanowiących przedmiot zainteresowania przede wszystkim socjologii i od powstania tej dyscypliny wpisana jest w nurt prac badawczych prowadzonych w jej ramach. Zdaniem Zbigniewa Bokszańskiego (2016), tak jak na początku XIX wieku zmiana społeczna i związane z nią niepokoje przyczyniły się do rozwoju socjologii i kształtowania się jej podstawowych pojęć i obszarów badawczych, tak i obecnie problematyka z nią związana przyczynia się do rozwoju współczesnej socjologii. Badania nad zmianą prowadzone są w głównej mierze w perspektywie systemowego modelu społeczeństwa (teoria funkcjonalna lub strukturalny funkcjonalizm), z którego wywodzą się pojęcia używane do analizy zmian (por. Sztompka 2005, s. 20). Podejmowane są one często także w perspektywie modernizacji i proponują opisy związane z terminami określającymi ciągły proces ewolucji, dla której charakterystyczne jest: „(...) myślenie kategoriami stadiów rozwojowych i zarysowanie w związku z tym ogólnego, czy uniwersalnie stosowalnego schematu

rozwoju, umożliwiającego określenie stopnia czy poziomu zaawansowania cywilizacyjnego każdego badanego społeczeństwa i odpowiadających mu instytucji, wartości i sposobów życia” (Boksański 2016, s. 11). Od połowy XX wieku zarówno w badaniach empirycznych i w refleksji teoretycznej zaczęto koncentrować się jednak nie tylko na szybkości i tempie pojawiania się nowych zjawisk w życiu społecznym, ale na braku kontroli nad tymi zjawiskami, czego implikacją było rosnące zaniepokojenie wielością i różnorodnością ich konsekwencji w obszarze demografii, ekonomii i polityki. Mowa tu o konsekwencjach takich procesów jak starzenie się europejskich populacji, zmiany w sferze rynku pracy – zatrudnienia i form pracy, przemiany struktury społecznej i wzrost zachowań patologicznych, osłabienie dotychczasowych sposobów funkcjonowania kontroli społecznej, wzrost braku akceptacji dla instytucji politycznych czy postępująca laicyzacja (Boksański 2016, za: Fukuyama 2000).

To, co jest związane ze zmianą społeczną, to z jednej strony fakt, że koleje życia społecznego układają się w pewien schemat przyczynowo-skutkowy, z drugiej zaś, że staje się ona kategorią badawczą, której perspektywa nie pozostaje bez wpływu na dokonywanie obserwacji, pomiarów i porównań zjawisk, procesów i całych struktur społecznych (Chodkowska 2015). Problematyka zmiany społecznej jest więc nie tylko jednym z głównych obszarów badań socjologów, ale także jednym z bardziej zróżnicowanych. Poszukiwania odpowiedzi na pytania, dlaczego dochodzi do zmian w społeczeństwie i co te zmiany powoduje, wygenerowały różne modele, ujęcia i perspektywy teoretyczne. Trudno jednak o jednoznaczne zdefiniowanie zmiany, ponieważ jest ona z jednej strony przedmiotem zainteresowania i podstawą pytania dlaczego się zdarzyła, a z drugiej pewnym operatem dla teorii (Mańkowski 2018). Proces zmian ma jednak charakter dynamiczny i temporalny, zaś pojęcia badawcze cechuje statyka. Z tego względu badania nad wieloma dynamicznymi i wielopoziomowymi zmianami w społeczeństwach wymykają się interpretacjom badaczy. Konsekwencja nieuwzględnienia złożoności tych zmian i zastosowanie ograniczonej kategorialnie aparatury pojęciowej, powoduje pewne ograniczenia w adekwatnym opisie przemian (Gąsiorek 2009).

W ramach szerokiego spektrum badań i wielości orientacji, można wyróżnić trzy dominujące nurty poszukiwań. Pierwszy z nich koncentruje się na strukturalnych uwarunkowaniach zmiany społecznej, drugi na mechanizmach samej zmiany, natomiast trzeci na rezultatach zmiany społecznej (Mańkowski 2018). Przedkładany Czytelnikom tom lokuje się w trzecim z tych nurtów – koncentruje się na efektach zmiany.

Wśród teoretycznie i metodologicznie zróżnicowanych studiów nad rezultatami zmian społecznych Boksański (2016) wskazuje na istnienie trzech

modeli analiz w kontekście: ewolucjonistycznym, radykalizacji nowoczesności oraz socjologicznej eschatologii. Pierwszy z nich, koncentrujący się na indywidualizacji jednostki, wskazuje na zasadniczą zmianę systemu wartości młodszych generacji. Odwołując się do klasycznych tez sformułowanych najwcześniej w ewolucjonizmie, ukierunkowany jest na analizowanie wpływu czynnika sprawczego w postaci rozwoju gospodarczego determinującego proces zmiany społecznej oraz myślenie kategoriami stadiów rozwojowych i orientację na uniwersalnie stosowalny schemat rozwoju umożliwiającego określenie stopnia czy poziomu zaawansowania cywilizacyjnego każdego badanego społeczeństwa i odpowiadających mu instytucji, wartości i sposobów życia. Drugi z tych modeli koncentruje się na racjonalności, niepewności i ryzyku w biografii jednostki. Odnoszony głównie do krajów Zachodu wywodzi się z założenia, że ramy współczesności wyznacza złożony system dynamicznych relacji społeczno-gospodarczo-kulturowych nazywany nowoczesnością, którą opisują takie cechy jak: racjonalność, indywidualizm, wzrost znaczenia nauki i rozwój techniki, sekularyzacja, gospodarka rynkowa i wolny rynek, złożoność struktur społecznych, upadek tradycyjnych autorytetów czy rozwój systemów biurokratycznych (Bokszański 2016, za: Sztompka 2002, s. 558-567). Trzeci z modeli odzwierciedla przekonanie o potrzebie analiz w kategoriach końca pewnej epoki i koncentruje się na relacji zmiany w perspektywie: jednostka a upadające struktury. Każda z tych trzech orientacji może być pojmowana jako znacząca, odmienna perspektywa badawcza, umożliwiająca dostrzeżenie nowych procesów zmian społecznych, nie postrzeganych z innych punktów widzenia, uwarunkowań i skutków.

Przedkładany Czytelnikom tom, proponuje refleksje wpisujące się w dyskusję nad efektami zmiany społecznej, ujmowanej w kategoriach istotnych czynników kształtujących sytuację funkcjonowania instytucji i doświadczeń jednostek. Pierwsza część tomu poświęcona jest problematyce zmiany w perspektywie przemian systemowych i instytucjonalnych, druga dotyczy problematyki przemian norm i wartości jako konsekwencji tych zmian. Tom wykracza jednak poza refleksję socjologiczną, proponując szerszy kontekst interpretacji rezultatów zmiany. Poza perspektywą socjologii, zaprezentowane w tomie teksty podejmują temat relacji między zmianą społeczną a zmianami w obszarze edukacji, psychologii i pracy socjalnej, ukazując różnorodność problemów i podejść badawczych w tych obszarach.

Pierwszą część tomu rozpoczynają artykuły analizujące rezultaty zmiany w perspektywie działania mechanizmów władzy. W pierwszym z nich, zatytułowanym *Polityka globalna jako czynnik zmian regionalnych*, Joanna Wyleżalek podejmuje zagadnienie mechanizmów władzy w poszukiwaniu źródeł coraz to głębszych podziałów społecznych. Autorka artykułu ukazuje

wpływ polityki globalnej na społeczną aktywność lokalną w sferze ekonomii i kultury. Konsekwencje zmian w obszarze polityki i mechanizmach władzy opisuje również artykuł zatytułowany *Obywatele i prawo petycji. W stronę zmian?*, autorstwa Barbary Post. Autorka analizuje w nim instytucję petycji uchwalonej w 2014 roku, w kontekście mocy jej oddziaływania na publiczne procesy decyzyjne. Regulacja ta miała stanowić impuls dla obywatelskiej partycypacji, powodując większe zaangażowanie obywateli w sprawy publiczne i tym samym umacniając ich więzi z państwem. Autorka artykułu dokonuje próby odpowiedzi na pytanie, czy ustawa o petycjach wygenerowała oczekiwane zmiany.

Inną problematykę w kontekście rozpoznawania konsekwencji zmiany proponuje Sona Nersisyan w artykule pt.: *Effects of labour migration on social change in the country of origin*. Autorka koncentruje się w nim na społecznych konsekwencjach migracji zarobkowej i jej wpływie na zmiany społeczne w kraju pochodzenia. W oparciu o analizę dokumentów i źródeł wtórnych rozpatruje wpływ diaspory ormiańskiej na kształtowanie się transnarodowej sieci migracji zarobkowej oraz dokonujące się w Armenii zmiany społeczne. Problematyka mobilności społecznej Ormian jest także przedmiotem zainteresowania Lusine Tanajyan w artykule zatytułowanym *The trends of social mobility in the Armenian diaspora: Ethnosociological study of Armenians in Los Angeles, Teheran and Beirut*. Autorka artykułu przeprowadziła badania porównawcze ukierunkowane na rozpoznanie struktur społeczno-zawodowych w trzech różnych środowiskach etniczno-społecznych oraz dynamiki międzypokoleniowej i wewnątrzpokoleniowej mobilności społecznej Ormian.

Efektom współczesnych zmian społecznych są między innymi także migracje wewnętrzne, powiązane z przestrzennym zróżnicowaniem rozwoju społeczno-gospodarczego miast i wsi. To zagadnienie podnosi Tomasz Herudziński w artykule pt.: *Zmiany na obszarach wiejskich w Polsce – percepcja, wiedza i zaangażowanie „starych” i „nowych” mieszkańców wsi*. Nawiązując do koncepcji ruralizacji, autor stawia sobie za cel wskazanie zmian w świadomości (percepcji, wiedzy i zaangażowania) mieszkańców wsi, w perspektywie nowego, wewnętrznego ich zróżnicowania, będącego wynikiem osiedlania się na obszarach wiejskich emigrantów z miast. Eksploracje empiryczne wskazują na zróżnicowaną i niezgodną z formalnym stanem rzeczy percepcję mieszkańców badanej wsi, z uwagi na przejawiane przez nich trudności z jednoznacznym określeniem miejscowości, w której żyją, opartym na tradycyjnym podziale wieś miasto.

Problematykę zmian w kontekście przemian kulturowych zachodzących na Dalekim Wschodzie podejmuje Wojciech Połec w artykule pt.: *O pro-*

cesach zmian w kulturach rdzennych ludów syberyjskich po upadku Związku Radzieckiego. Przypadek kultury buriackiej. Autor dokonuje w nim analizy koncepcji teoretycznej określanej mianem „polityki odrodzenia kultur”, w świetle której ukazuje powiązanie między zmianami politycznymi i gospodarczymi a zmianami kulturowymi i religijnymi zachodzącymi w kulturze buriackiej. Przeprowadzone analizy wskazują na znaczenie zmian odnoszących się do odrodzenia religijnego dla procesu transformacji ustrojowej będącej konsekwencją rozpadu Związku Radzieckiego. Inne odniesienia do kultury Wschodu prezentowane są w artykule autorstwa Nguyen Thi Thu Thuy, zatytułowanym *Vietnamese culture in chopstick use compare to western culture in utensil use*. Przedstawiono w nim wyniki studiów porównawczych nad materialną i niematerialną kulturą Wschodu i Zachodu, ze szczególnym odniesieniem do różnic i podobieństw występujących w obrębie kultury kulinarnej.

Zmiany w obszarze gospodarki i kultury nie pozostają bez wpływu na przeobrażenia instytucji rodziny systemowych rozwiązań w zakresie opieki nad dziećmi. W artykule Andrei Racz pt.: *Realities and unrealities in the Hungarian child protection system from the perspective of social mobility* zostały wskazane nowe kierunki odnowy węgierskiego systemu ochrony dzieci w duchu pluralizmu opiekuńczego. W artykule zaprezentowano analizy badań postrzegania przez dzieci i rodziców interwencji pomocowych oraz zaangażowania profesjonalistów, których interpretacji dokonano w perspektywie mechanizmów funkcjonowania systemu i form solidarności przejawiających się w ochronie dzieci. Autorka odniosła się również do tych elementów rzeczywistości ochrony dziecka, które na poziomie systemowym wzmacniają wykluczenie społeczne. Z kolei w Polsce polityka prorodzinna została ukierunkowana na podwyższenie wskaźnika dzietności, utrzymującego się od lat na poziomie niższym niż prosta zastępowalność pokoleń. Pomimo podjęcia w tym zakresie różnorodnych działań systemowych w związku z niekorzystnymi, długoterminowymi prognozami demograficznymi, sytuacja nie ulega znaczącej poprawie. Na tym tle, w artykule *Gdzie te dzieci? O pronatalistycznej (nie)efektywności programu Rodzina 500+*, Izabela Kaźmierczak-Kałużna analizuje skuteczność wprowadzonego w 2016 roku programu, biorąc pod uwagę zarówno uwarunkowania demograficzne oraz czynniki społeczno-kulturowe, jak i zmiany w realizowanych modelach rodziny i dzietności, powiązane z preferencjami i postawami społecznymi wobec prokreacji. Problematykę zmian w obszarze funkcjonowania instytucji rodziny, podejmuje także klejny artykuł tej części tomu zatytułowany *Zmienność priorytetów domowej ekonomii w świetle kryzysu ekologicznego. Nowe ekologiczno-edukacyjne wyzwania dla rodziny*, autorstwa Anny Wachowiak.

Autorka artykułu analizuje w nim zagadnienie zrównoważonego rozwoju w kontekście gospodarowania budżetem domowym, w oparciu o działania podejmowane przez *International Federation for Home Economics*, jedną z wiodących organizacji specjalizujących się w domowej ekonomii i działającej w oparciu o priorytet edukacji ekologicznej.

Problematykę konsekwencji zmian społecznych w kontekście kształcenia podejmują dwa ostatnie artykuły tej części tomu. Przemysław Bury w artykule pt.: *Praca socjalna – eklektyczna czy praktyczna? Rozważania wokół sposobów kształcenia pracowników socjalnych i ich konsekwencji*, wskazuje na wzrost znaczenia obszaru pomocy społecznej, ale ukierunkowanej na zabezpieczenie społeczne i restytucję zdolności do pracy oraz na stymulowanie rozwoju nowych usług społecznych i socjalnych. Autor artykułu podkreśla, że jakość i skuteczność udzielanej pomocy zależy jest od poziomu kształcenia pracowników socjalnych, realizowanego z zachowaniem najwyższych standardów edukacyjnych. Wskazuje na konieczność wypracowania interdyscyplinarnego, stabilnego modelu kształcenia w zawodzie pracownika socjalnego, któremu obecnie nie sprzyja zarówno charakter teorii pracy socjalnej (interdyscyplinarny i eklektyczny), jak i praktyka zawodowa. Zagadnienie kształcenia zawodowego jest kontynuowane w artykule pt.: *Problem determinacji aksjologicznej stosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w warunkach przejścia do nowego paradygmatu edukacyjnego*, wieńczącym część pierwszą tomu. Jego autorzy, Svitlana Loboda i Yuriy Plyska podkreślają, że we współczesnym świecie jedną z najwyższych wartości kulturowych jest informacja, której nośnikiem są narzędzia technologii informacyjno-komunikacyjnej. Wskazują także na konieczność wykreowania komunikatywnego środowiska edukacyjnego, które pozwoliłoby na poszerzenie przestrzeni profesjonalnej interakcji oraz umożliwiło efektywne wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie kształtowania twórczej osobowości nauczyciela. Służyć temu może, między innymi, wprowadzenie aksjologicznych zasad selekcji treści medialnych w procesie kształcenia nauczycieli.

Efektom zmiany społecznej, pojawiającym się na „poziomie makro”, towarzyszą konsekwencje na „poziomie mikro” przejawiające się w wielości i różnorodności indywidualnych decyzji i wyborów normatywnych, stosunku do instytucjonalnych regulacji życia społecznego oraz deklarowanych preferencji światopoglądowych (Boksański 2016). Jak zauważa Marody, gwałtowne przemiany systemowe niekoniecznie wywoływać muszą równie gwałtowne zmiany kulturowe, ponieważ te drugie są na ogół o wiele wolniejsze. „Rzeczywista zmiana systemu jest bowiem koniec końców zmianą rozpo-

zewewnętrzne wymogi instytucjonalne, lecz także przez wewnętrzne nawyki jednostek wykształcone w toku codziennych doświadczeń” (Marody 1991, s. 258).

Dla tempa i nasilenia dokonujących się przemian nie bez znaczenia pozostaje stosunek jednostek do doświadczeń związanych z nieustannymi przekształceniami, które nierzadko wiążą się z obawami i niepewnością. Koncepcje społeczeństwa ryzyka i kultury strachu to dwie rozwijane w ostatnich latach w naukach społecznych perspektywy namysłu nad zmianą. Rozważania w perspektywie tych koncepcji proponuje artykuł pt.: *Strach przed gwałtowną zmianą w społeczeństwie ryzyka*, autorstwa Franciszka Kampki, otwierający drugą część tomu. Autor proponuje w nim refleksje nad społecznymi przyczynami i skutkami lęków wynikających ze zmiany w perspektywie koncepcji kultury strachu Franka Furediego i Barry’ego Glasnera. Bazując na koncepcji społeczeństwa ryzyka Ulricha Becka, Anthony’ego Giddensa, Mary Douglas i Michela Foucaulta prezentuje rozważania nad zmieniającymi się warunkami codziennego życia i ich konsekwencjami w kontekście „przymusu osvajania”. Problematykę niepewności i konieczności dostosowywania się do zmian podejmuje także Kateryna Novikova w artykule zatytułowanym *Indywidualizacja niepewności w społeczeństwie cyfrowym: czy przyszłość pracy stała się terażniejszą?* Autorka przedstawia w nim wybrane wątki dotyczące globalnego dyskursu przyszłości pracy w kontekście działań zbiorowych oraz strategii zindywidualizowanych prowadząc swoje analizy w perspektywie zmiany jaką przynosi intensywny rozwój technologiczny. Prezentuje ustalenia z badań etnograficznych dotyczące strategii radzenia sobie z niepewnością pracy i zmiennością rynku przez przedstawicieli społeczności tłumaczy-freelancerów jako przedstawicieli sektora kreatywnego.

Rozważania nad problemem dostosowywania się do zmian w obliczu przemian charakteru pracy, ale w obszarze edukacji i zawodu nauczyciela, proponuje artykuł Magdaleny Kohout-Diaz pod tytułem: *Inclusive teacher: professional practices based on the interpretation of diversity, utopia or realities?* Autorka, podejmuje w nim próbę odpowiedzi na pytanie, co oznacza pojęcie tożsamości nauczyciela włączającego? W kontekście kryzysu zawodu nauczyciela i ograniczeń w pracy wynikających z nowej logiki działania prezentuje wyniki badań podłużnych, badań etnograficznych i analizy dokumentów dokonując porównania uwarunkowań problemów i napięć wynikających z bycia nauczycielem we Francji i w Czechach. Wątek efektu zmian w zawodzie nauczyciela podejmuje także Zuzanna Michalska w artykule pt.: *Refleksyjność aktywnych nauczycieli w Polsce na przykładzie edukatorów w programie Klub Młodego Odkrywcy, koordynowanym przez Centrum*

Nauki Kopernik. Zaprezentowane w nim wyniki badań sondażowych ukazują profil społeczno-demograficzny i obrazują typy refleksyjności nauczycieli zaangażowanych w ten program.

Z socjologicznego punktu widzenia kontekst społeczno-kulturowy odgrywa istotną rolę w kształtowaniu wartości, światopoglądów, stylów życia czy sposobów wartościowania. W szybko zmieniających się warunkach społecznych wartości mogą ulegać radykalnym przekształceniom i modyfikacjom. Przemiany w zakresie tzw. tradycyjnych polskich wartości są przedmiotem analiz prezentowanych w artykule pt.: *Family, religion, homeland – the traditional values of Poles in the process of transformation*, Rafała Boguszewskiego i Marty Bożewicz. Autorzy, na podstawie wyników przeglądu badań ogólnopolskich, przedstawiają w nim wyniki analizy trendów w zakresie uznawanych i realizowanych wartości takich jak rodzina, religia i ojczyzna. Starają się w nim nakreślić kierunek zmian wykazując szereg wieloznaczności i rozbieżności w deklaracjach i zachowaniach dotyczących polskiej religijności, patriotyzmu i życia rodzinnego.

Inną perspektywę analiz nad zmianami stylów życia w kontekście przemian życia małżeńsko-rodzinnego proponuje Jolanta Grotowska-Leder w artykule pt.: *Praca czy rodzina? Aktywność zawodowa młodych kobiet na etapie wchodzenia w dorosłość*. Autorka koncentruje się w nim na pokoleniu młodych ludzi i swoje analizy osadza w perspektywie połączonych konceptualizacji: koncepcji tranzyencji z młodości do dorosłości, koncepcji zmian na rynku pracy w społeczeństwie ponowoczesnym i koncepcji *work-life-balance*. Przedmiotem analiz – prowadzonych w odwołaniu do danych statystycznych z badań ogólnopolskich, jak i wyników badań autorki realizowanych strategią jakościową – są wybory zawodowe i rodzinne młodych kobiet wchodzących w dorosłość w warunkach dynamicznie zmieniającego się rynku pracy i przemian w zakresie życia małżeńsko-rodzinnego w Polsce. Subiektywne perspektywy ukazujące zmiany w obszarze życia małżeńsko-rodzinnego i ich konsekwencje dla funkcjonowania związku intymnego prezentuje Julita Czernecka w artykule zatytułowanym *Miłość jako zmienny w czasie proces – opinie i doświadczenia kobiet i mężczyzn dotyczące przebiegu związku intymnego*. Autorka wychodząc z założenia, że kontekst społeczno-kulturowy silnie warunkuje to, w jaki sposób rozumiana jest bliskość i intymność, przedstawia analizy wyników badań nad rozumieniem i wyobrażeniami na temat miłości oraz oczekiwaniami wobec „życia we dwoje”. Przy tym, interpretacji dokonuje w perspektywie dynamicznej odwołując się do związku intymnego jako trwającego w czasie procesu. Problematykę przeobrażeń w obszarze funkcjonowania rodziny, ale w perspektywie konsekwencji procesów starzenia się i problemów z tym związanych porusza Małgorzata Herudzińska

w artykule pt.: *Nieformalni opiekunowie osób starszych – doświadczenia i uczucia oraz ich potrzeby związane z pełnioną rolą*. Autorka w tym artykule prezentuje analizy wyników badań nad doświadczeniami, uczuciami i potrzebami związanymi z pełnieniem roli nieformalnego opiekuna osoby starszej, którymi najczęściej są opiekunowie rodzinni – przede wszystkim kobiety.

Kontekst zmiany społecznej okazuje się być także perspektywą analiz doświadczeń wynikających z choroby, traktowanej jako zmiana skutkująca przeobrażeniami przebiegu indywidualnych biografii i przewartościowaniem doświadczeń. Egzemplifikacją takie podejścia są dwa artykuły zamieszczone w tej części tomu. Pierwszy z nich, autorstwa Agnieszki Pawluk-Skrzypek, zatytułowany *Strategie radzenia sobie przez dzieci w warunkach zmiany spowodowanych chorobą przewlekłą*, ma charakter przeglądowy. W oparciu o wyniki wielu badań dotyczących radzenia sobie ze stresem spowodowanym sytuacją utraty zdrowia zaprezentowano w nim rozważania dotyczące zmian doświadczanych przez dziecko, w związku z pojawieniem się u niego choroby. Drugi z artykułów pt.: *The characteristics of the functioning of people with anorexia nervosa in the context of social change*, autorstwa Dagmary Marii Boruc i Izabeli Pietrowskiej, traktuje o wybranych aspektach zaburzeń odżywiania oraz ich uwarunkowaniach. Autorki wskazują w nim na zmianę perspektywy rozumienia oraz postrzegania problemów zaburzeń odżywiania, przedstawiają najistotniejsze aspekty zaburzeń odżywiania i podejmują próbę identyfikacji skutecznych form interwencji.

Tom podsumowuje artykuł Moniki Jurewicz pt.: *Świat badacza i badanego w warunkach zmiany*, w którym autorka stara się odpowiedzieć m.in. na pytanie: Jak funkcjonują badacz i badany w zmieniającej się przestrzeni społecznej? Artykuł ma charakter analityczny i jest głosem w dyskusji nad specyficzną sytuacją jaką jest spotkanie badacza z badanym w badaniu z zastosowaniem metody biograficznej. Rozważania zaprezentowane w tym artykule, przynoszą refleksje na temat badań w czasach dynamicznych zmian. Jedną z nich, mówiącą o tym, że jednostkowa biografia jest z jednej strony zapisem indywidualnego biegu życia, a z drugiej odbiciem społecznych przemian i związanych z nimi napięć, możliwości i ograniczeń, norm i reguł oraz dostępnych jednostce sposobów ich przestrzegania i przewyciężania, stanowić może konkluzję opisu części drugiej tomu.

Zamieszczone w niniejszym opracowaniu autorskie teksty opisujące zmianę społeczną w perspektywie socjologicznej i pedagogicznej, odnoszą się do zmian globalnych i lokalnych, nie naruszających w sposób drastyczny dobrostanu społecznego. Przygotowywane były one na podstawie badań realizowanych przed pandemią. W doświadczanej obecnie rzeczywistości ma-

my jednak do czynienia z rewolucyjnymi i wielopoziomowymi przemianami życia społecznego oraz warunkami dalekimi od oczekiwanej i pożądananej normalności. Jest to bowiem czas permanentnej, globalnej zmiany – czas naznaczony zagrożeniem epidemicznym, w którym człowiek żyjący zarówno w kulturze Wschodu, jak i Zachodu musi wyrzec się dotychczasowych zwyczajów, nawyków i zachowań, chroniąc w ten sposób życie własne i innych ludzi. Jest to zmiana bolesna, wiążąca się ze znacznym ograniczeniem wolności, często poczuciem straty, a nierzadko z brakiem nadziei na powrót do stanu poprzedzającego punkt krytyczny. Współczesny człowiek tkwi obecnie w stanie kryzysu sytuacyjnego, gdzie globalność staje się wspólnym doświadczeniem wynikającym z zaistnienia pandemii, której negatywne skutki prowadzą do sukcesywnej erozji procesów społecznych, ekonomicznych i kulturowych. W tym kontekście doświadczana sytuacja globalnego kryzysu epidemicznego staje się zwiastunem zmiany struktur społecznych oraz wzorów interakcji, dających początek nowym formom porządku społecznego.

Opisany w niniejszym tomie kalejdoskop źródeł i konsekwencji zmian społecznych o zróżnicowanym charakterze, zasięgu i sile wpływu, polecamy Czytelnikom z nadzieją na wywołanie refleksji naukowej oraz dostarczenie inspiracji praktycznych.

*Beata Maria Nowak
Emilia Paprzycka
Ewa Narkiewicz-Niedbalec*

Literatura | References

- BOKSZAŃSKI Z. (2016), Zmiana społeczna i jednostka we współczesności, „Przeгляд Socjologiczny”, t. 65, s. 9-22.
- CHODKOWSKA M. (2015), Zmiana społeczna jako kategoria analizy postaw wobec problemów niepełnosprawności, „Annales UMCS. Sectio J”, t. 1, s. 15-31.
- FUKUYAMA F. (2000), Wielki wstrząs. Natura ludzka a odbudowa porządku społecznego, Politeja, Warszawa.
- GAŚSIÓREK P. (2009), Edukacja i społeczeństwo – teoretyczne konteksty relacji zmiany społecznej i oświatowej, [w:] Edukacyjne zagrożenia w wyzwaniu młodego pokolenia, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wydawnictwo WSB, Poznań, s. 395-403.
- GIDDENS A. (2004), Socjologia. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- HORONZIAK S. (2014), Czas społeczny a zmiana społeczna, „Pisma Humanistyczne”, t. 12, s. 103-120.
- MAŃKOWSKI D. (2018), Zmiana społeczna a instytucja społeczna – perspektywa teoretyczna, „Annales UMCS. Sectio J”, 43(1) , s. 233-248.
- MARODY M. (RED.) (1991), Co nam zostało z tych lat... Społeczeństwo polskie u progu zmiany systemowej, Aneks, Londyn.
- SZTOMPKA P. (2005), Socjologia zmian społecznych, Znak, Kraków.